



İntihal / Plagiarism

This article was checked by



programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 11.05.2024
Kabul Tarihi / Accepted date	: 06.06.2024
Yayın Tarihi / Date published	: 20.06.2024

Atıf / Citation

Delice, H. İ. (2024). Türkçede Etken Çatı. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 8. Cilt, 1. Sayı, 1-8.

TÜRKÇEDE ETKEN ÇATI
Active voice in Turkish
HACI İBRAHİM DELİCE¹

Öz

Türkçenin dilbilgisi alanında "etken çatı" teriminin tartışmalıdır. "Çatı", Türkçe dil bilgisinde çeşitli eklerle kurulan fiilin özne ve nesneye göre değişik görünüşlerde gerçekleşmesini ifade eden bir terim olarak ele alınmaktadır; ancak, "etken çatı" terimi, dilbilgisinde kendine özgü bir kategoriye denk gelmemekte; daha çok kılış fiili terimi ile ifade edilen kategori ile aynılaşmış biçimde ele alınmakta ve gereksiz bir adlandırmaya yol açmaktadır.

Bu çalışmada, çatı teriminin tanımlanmasındaki belirsizlikler ve çelişkiler ele alınacaktır. Etken çatının "etken fiil", "kılış fiili" ve "kılış ismi" gibi terimlerle aynı anlamı ifade ettiği ve bu terimlerin kullanımlarının birbirinden farklı kategori imiş gibi bir izlenim uyandırdığı ortaya konacaktır. Çatı kavramının sadece fiilin değişik biçimleri olarak ele alınmasının doğru olmadığı; cümlenin oluşumunu sağlayan asıl anlam birimciklerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği üzerinde durulacaktır. Çatı teriminin eksik ve belirsiz tanımları nedeniyle dilbilgisel açıdan bir karmaşanın ortaya çıkmış olduğu ifade edilecektir. "Etken çatı" teriminin tanım ve ele alınış biçimleri tartışılacak; bu terimin tanım ve kullanımının diğer dilbilgisel kavramlarla karışıklığa neden olduğu işlenecektir. Özellikle, "etken eylem" ve "etken çatı" gibi farklı kavramların birbirine karıştırılmasının doğru bir dil bilimsel analiz yapılmasını zorlaştırdığı ortaya konacaktır.

Bu tespitlerden hareketle de dil bilimindeki terimlerin belirsizliği ve tanımlama zorluklarının giderilebilmesi için terimlerin doğru ve tutarlı bir şekilde kullanılması gerektiğini vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etken Fiil, Etken Eylem, Etken Çatı, Kılış Fiili

¹ Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Afyonkarahisar / TÜRKİYE. Elmek: hdelice@aku.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7868-2854>

Abstract

The term "active voice" is controversial in the field of Turkish grammar. "Voice" is considered as a term in Turkish grammar that expresses the realization of the verb formed with various suffixes in different aspects depending on the subject and object; however, the term "active voice" does not correspond to a specific category in grammar; rather, it is treated as identical to the category expressed by the verb term, leading to an unnecessary naming.

In this study, the ambiguities and contradictions in the definition of the umbrella term will be discussed. It will be revealed that the active voice expresses the same meaning as terms such as "active verb", "action verb" and "action noun" and that the use of these terms gives the impression that they are different categories. It is not correct to consider the concept of roof only as different forms of the verb; It will be emphasized that the actual semantic units that enable the formation of the sentence should also be taken into consideration. It will be stated that a grammatical confusion has arisen due to incomplete and unclear definitions of the term roof. The definition and handling of the term "active framework" will be discussed; it will be discussed that the definition and use of this term causes confusion with other grammatical concepts. In particular, it will be demonstrated that mixing different concepts such as "active verb" and "active voice" makes it difficult to make an accurate linguistic analysis.

Based on these findings, it will be emphasized that the terms should be used correctly and consistently in order to eliminate the ambiguity and definition difficulties of the terms in linguistics.

Keywords: Active Verb, Active Voice, Active Noun

1. Giriş

Türkçenin dil bilgisi alanında *etken çatı* terimi de pek çok terim gibi maalesef sorunludur. Sorun, aslında bir kategoriye ifade etmemesinden -yani, bir dil bilgisi diziselliğine karşılık gelmemesinden- kaynaklanmaktadır. Böyle olunca, dil bilgisi ile ilgili bir kavrama karşılık gelmediği için de gereksiz bir adlandırmadır. Bu gereksiz isimlendirme sorunun temelinde -kanaatimizce- çatı teriminin anlam alanının net bir şekilde sınırlandırılmamış ve bu terimin anlam birimciklerinin net bir şekilde belirlenmemiş olması yatmaktadır.

Çatı terimi, dil bilgisi terimleri sözlüklerinde eklerle kurulan fiilin özne ve nesneye göre değişik görünüşlerde gerçekleşmesi (Korkmaz, 1992: 102); yapan, etkilenen ve yaptırılan yüklemle arasındaki ilişkilere göre biçimlenmesi veya eklenmesi (Demircan, 2003: 11), öznenin eylemi yapması, etkisinde kalması ya da belli biçimde onunla ilgili olması (Vardar, 2007: 58), özne veya nesne durumuna göre eylemin kök ve gövdesinde meydana getirilen yapı değişikliği (Koç, 1992: 62), eylemlerin özne ve nesne ile arasında çeşitli açılardan ortaya çıkan bağa göre taşıdığı dil bilgisi özelliklerin genel adı (Hengirmen, 1999: 94) gibi çatı kavramının dizisel özelliklerini tam olarak ifade etmeyen belirsiz tanımlarla ele alınmaktadır.

Çatı teriminin tanımlanmasındaki bu belirsizlik de aslında sadece bir ulamın “*Öznesi belli olan ve öznesiyle kesin ilişkisi bulunan fiil: O hızlı yürüdü, ben kaçtım.*” (Korkmaz, 1992: 59) şeklinde tanımlanan “*etken fiil*”; “*Cümlede yüklem gösterdiği işin yapma niteliği taşıdığını, yapanın dışında bir nesneye yöneldiğini gösteren fiil: al-, bil-, getir-, derle-, düşün-, kaz-, yaz-, taşı- vb.*” (Korkmaz, 1992: 102) şeklinde tanımlanan “*kılış fiili*” ve “*Bir durumu, bir oluş ve kılışı isim olarak anlatan ve fiillerden -mA, -MA, -Iş / -Uş, -IcI / -UcU vb. eklerle kurulan isim: oku-mak, oku-ma, oku-y-uş, yazmak, yaz-ma, yaz-ış, bak-ıcı, gel-ici, gid-ici vb.*” (Korkmaz, 1992: 102) şeklinde tanımlanan “*kılış ismi*” olmak üzere ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmasına neden olmaktadır. Yani, “etken fiil”, “etken çatı”, “kılış fiili” ve “kılış ismi” terimleri, aynı tanıma denk gelen bir anlam alanına sahip eşanlamlı terimlerdir. Aynı anlam alanına denk düşen bu terimlerin ifade ettiği ulamı da diğerlerine göre daha yaygın kullanılan

kılış fiili terimi yeterli olacaktır ve bunun eşanlamlısı gibi kullanılan *etken fiil*, *etken çatı*, *kılış ismi* terimlerinin kullanımına gerek kalmayacaktır.

Çatı terimini sadece “fiilin değişik biçimleri” olarak düşünmek de bu terimin “cümlelerin oluşumunu sağlamak” olan asıl anlam birimciğinin göz ardı edilmesini ortaya çıkarmaktadır. Böyle olunca da ilk adımın yanlış atılmasıyla başlayan karmaşanın çözümü daha da güç bir hâl almaktadır. Çatı konusunu, “*Fiil cümlelerinin kurucusu olan ve asıl kılış fiillerinden oluşan yüklem tabanında var olan anlamı veya tabanın üzerindeki anlamı çeşitlendiren ekler yoluyla kendini tamamlayan özne, nesne ve dolaylı tümlecin cümleye katılma biçimlerinin oluşturduğu ulam.*” şeklindeki efradını cami, ağyarını mâni bir tanımla yazmaya başlamak, ilk adımın doğru atılması anlamına gelecektir. Böylece, çatı tanımıyla çelişkili bir kurgunun varlığı, doğal olarak anlaşılmalı olacaktır. Ayrıca, kılış fiilinin “Ahmet okuyor.” gibi bir cümlede yüklem olması durumunda “okumak” fiilinin “Neyi okuyor?” sorusundan doğan nesne isteği açıktır ve bu durum, “geçişli” terimi ile ifade edilmiştir. Aynı şekilde, “Ahmet çıktı.” gibi bir kılış fiilinin kurduğu cümlede de “Nereden çıktı?” sorusunun karşılığı olan dolaylı tümleç isteği göz ardı edilmiş olmaktadır. Bunun gibi “Ahmet yola çıkacak.” kılış cümlesinde de “Ne zaman çıkacak?” sorusu zarf tümleci isteğine işaret etmektedir ve bu istemin de dolaylı tümleç istemi gibi dil bilgisi çalışmalarında -maalesef- terim karşılığı yoktur. Yukarıda yapılan tanım, mevcut çatı anlatımlarının eksikliğinden kaynaklanan yanlışlıkları da gidermiş olacaktır.

Yukarıda belirtilen sorunla ilgili olarak Musaoğlu, “*Bunun sonucunda da Türk yazı dilleri ve lehçelerinde fiil çatısı görünüşleri, Türkiye’de yapılan çalışmalarda çoğunlukla İngilizceden (Demircan 2003: 51), diğer Türk Cumhuriyetlerinde yapılan çalışmalarda ise Rusçadan birebir olarak yapılan çevirisel terimlerle adlandırılmıştır. Dolayısıyla, meta lengüistik bağlamda fiil çatısının Türk dil bilimine özgün bir terminolojisi ve dil bilimsel yorumlanması yapılmamıştır.*” tespitini yaptıktan sonra çatı ulamının doğru değerlendirilebilmesi için şöyle bir inceleme tablosu önermektedir: “*Bu bağlamda fiil, çatı ve etkin çatı türü, yukarıda belirtilen kavramın ve onun biçimlenme kategorisinin birer kategorileri olarak aşağıdaki biçimde belirlenebilir: 1. Leksik yapılanma, leksik ve dil bilgisel biçimlenme ve çekimlenme kavramı 1. 1. Biçimlenme üst kategorisi; 1. 1. 1. Fiil alt kategorisi; 1. 1. 1. 1. Fiile bağlı çatı alt kategorisi; 1. 1. 1. 1. 1. Fiilin çatı kategorisi içerisinde yer alan bir alt etkin türü kategorisi vb. 1. 1. 1. 1. 1. R morfemli etkin türü çatı görünümü 1. 1. 1. 1. 1. 2. T morfemli etkin türü çatı görünümü*” (2023: 210-212).

Bu öneri, çatı kavramıyla ilgili pek çok sorunu çözmektedir; ancak, birtakım eksiklikleri de düşündürmektedir. Bu eksikliklerden birincisi, çatı kavramının oluş ve kılış diye ikiye ayrılan ve çatıyla hiçbir ilgisi bulunmayan oluş fiilini çatı ulamının dışında tutmaması; ikincisi, fiilin taban anlamıyla gerçekleşen eksiz çatının varlığını dikkate almaması; üçüncüsü, fiilde var olan taban anlamlarının cümle kurgusuna dair istemlerinin eklerle değiştirildiği ekli çatılarda kullanılan eklerin her hâlükârda çatı işlevleriyle kullanılmış olduğu varsayımıyla bu eklerin farklı bir ulam oluşturabileceğini hesaba katmamış olması; dördüncüsü de çatı işlevli kullanılan eklerden herhangi bir ekten birden fazla çatı işlevi için de kullanılabildiğinin/kullanılabileceğinin dikkate alınmamış olmasıdır.

Bu dört hususun daha iyi anlaşılabilmesi için biraz daha detaylandırılmasında fayda olacaktır.

Bir oluş fiili, cümlelerin kurucusu -yüklem- olduğunda cümle terimiyle isimlendirilen dizgenin oluşabilmesi için yüklem değil cümle kurgusunun istemiyle “nesne” gerekir. Oluş fiilinin yerine bir kılış fiili kullanıldığında ise “özne” zaten cümlelerin asgari zorunlu öge koşulu ile oluş cümlesindeki nesnenin eşdeğeri olarak cümle kurgusunun zorunluluğu olarak var olacaktır ve bu durum çatı ulamının dışında kalmaktadır. Yani, sadece “Sarardı.” demiş olmak, maksadı tam olarak ifade eden bir dizge değildir. “Sarardı” yüklemine sararan şeyin ne olduğunu belirten bir isimle birleşmesi, adına cümle denilen dizgenin oluşması içindir ve çatı

dışında zaten zorunlu bir ögedir. Bu zorunluluğu gidermek için “sarardı” yüklemine yanına “yapraklar” nesnesi eklenir ve artık bir oluş cümlesi ortaya çıkar. Bu tip cümlelerin her hâlükârda nesne ve yüklem olmak üzere iki zorunlu ögesi olmak zorundadır. Bu iki ögenin dışında kullanılan yüklemi tamamlayıcı ögeler de zorunlu değil seçimlidir. Değişik bir ifadeyle, oluş fiillerinin meydana getirdiği oluş cümlelerinde cümle kurgusu için gereken iki öge dışında çatı kavramıyla cümleye zorunlu eklenen herhangi bir öge bulunmamaktadır. Aynı şekilde, sadece “Okuyor” demiş olmak, maksadı yine tam olarak ifade eden bir dizge değildir. “Okuyor” yüklemine okuyanın kim olduğunu belirten bir isimle birleşmesi, adına cümle denilen dizgenin oluşması içindir ve özne bu cümle tipinde çatı teriminin anlam alanı dışında zaten zorunlu bir ögedir. Bu zorunluluğu gidermek için “okuyor” yüklemine yanına “Ali” eklendiğinde artık bir kılış cümlesi ortaya çıkar ve bu tip cümlelerin en temelde özne ve yüklem olmak üzere iki zorunlu ögesi vardır. Bu iki ögenin dışında seçimlik olmayıp çatı bağlamıyla cümlede bulunup bulunmaması, bulunacaksa nasıl ve hangi yapıda bulunması gerektiğini kavradığımız başka zorunlu ögeler de ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle, “Okuyor.” ile yetinmeyip “Ali okuyor.” demiş olmak, cümle kurgusunu ortaya çıkarabilmek için olmazsa olmaz bir durumdur; ancak, işte bu noktadan sonra çatı kavramı devreye girmektedir ve “okumak” fiilinin geçişlilik bağlamının zorunluluğunu karşılayan nesne ögesini gerektirmektedir. Bu çatı istemi yerine getirildiğinde de çekirdek cümle “Ali kitap okuyor.” şekline çatı nedeniyle eksiksiz bir cümle hüviyetine bürünmektedir. Anlamına göre oluş ve kılış fiili olarak sadece iki dizisellikte ele alınması gereken fiiller, çatı ile ilişkilendirildiğinde oluş fiilleri çatısız fiiller -ki, isimlerin kurduğu isim cümleleriyle aynı cümle yapısını kullanır.-; kılış fiilleri de çatılı fiiller diye de tanımlanabilir.

İkinci husus, yüklem olan kılış fiilinin üzerine cümledeki öge istemini değiştirecek bir ek -çatı eki- almaksızın tabanında var olan anlamla cümledeki öge düzlemini belirlediğini de kabul etmek gerekir. Örneğin, okumak fiili yüklem olursa cümlede nesne, çatı zorunluluğu olarak ortaya çıkmaktadır. Çıkmak fiili yüklem olduğunda cümlede dolaylı tümleç zorunluluğu oluşmaktadır. Yola çıkmak fiili yüklem olduğunda ise zarf tümleci çatısız öge bağlamıyla zorunlu öge olmaktadır. Bu durumda, sadece nesne ile ilgili bir ikilik ortaya çıkmaktadır. Bu ikilik de hem tanım hem de eklemlilik farklarıyla birbirinden ayrılabilir. Oluş fiilleri ve yüklemlik yardımcı fiille yüklemleşen isimlerin kurdukları cümlelerde yüklem yanına bulunması mutlaka gereken nesne, çatı ile ilgili bir nesne değil; cümle kurgusuyla ilgili bir nesnedir.

Üçüncü husus, Türkçede bir ek sadece bir ulam veya işlev için kullanılmamaktadır. Birbirinden farklı ulam oluşturmak için kullanılabilir. Örneğin, çatı ekleri arasında listelenen [- (I)t] eki, “Ayşe suyu kayna-T-tı.” Örneğinde olduğu gibi kaynamak oluş fiilinin üzerinde kullanıldığında çatı işlevi yoktur. Bu ekin kullanımı, çatıdan başka bir ulamı oluşturmaktadır. Delice, bu ulamı “görüngü” terimiyle ifade etmektedir ve görüngüyü ekli çatı ulamını gerçekleştiren eklerle oluş fiilinin kılış fiiline ve kılış fiilinin oluş fiiline dönüştürülmesi olarak tanımlamaktadır (Delice, 2021: 174). Yani, fiilin sınıfının değişimini sağlayan kullanımlarının yüklem olan fiilin cümle düzenini belirleme kullanımlarından ayrılması da çelişkileri giderecek bir yaklaşım olacaktır.

Dördüncü husus, çatı ulamını oluşturan bir ekin sadece bir işlevle değil birkaç işlevle kullanılabilir olmasıdır. Bu durumda ekin kendisini terimleştirmek yerine ekin cümlede yerine getirdiği işlevi isimlendirmek gerekir. Örneğin, [- (I)t] eki çatı ulamını oluşturan bir ek olduğunda *boya-t-mak* örneğindeki gibi ettirgenlik kullanımı yanında *ağla-t-mak* örneğindeki gibi oldurganlık işlevi ile de kullanılabilir.

Bütün bu hususlar çatı kavramı bağlamıyla bir araya getirildiğinde Musaoğlunun çatı değerlendirme tablosu geliştirilerek yeniden şöyle tasarlanabilir.

1.1. Fiil

1.1. İçerikleri Bakımından Fiil

1.1. Oluş Fiili

1.2. Kılış Fiili

1.2.1. Kılış Fiilinde Çatı

1.2.1.1. Taban Anlamıyla Oluşan Çatılar

1.2.1.1. Geçişli Çatı

1.2.1.2. Yerseme Çatı

1.2.1.3. Zarfsama Çatı

1.2.1.2. Ek Kullanımıyla Oluşan Çatılar

1.2.1.1. Edilgen Çatı

1.2.1.2. Dönüştürücü Eki

1.2.1.3. Oldurgen Eki

1.2.1.4. Ettirgen Çatı

1.2.1.5. İşteş Çatı

1.3. Görüngü

1.3.1. Oluşlama

1.3.2. Kılışlama

2. Etken Çatı

Etken çatı, dil bilgisi terimleri sözlüklerinde, işin doğrudan doğruya özne tarafından yapıldığını gösteren fiil çatısı (Korkmaz, 1992: 58); öznesi belli olan ve hiçbir yapım eki almamış, kök durumunda olan eylem (Koç, 1992: 110); dil bilimsel öznenin belirtilen işi yaptığını gösteren çatı (Vardar, 2007: 96), yüklemcil ögesi bir etken eylem olan cümle çatısı (Hengirmen, 1999: 164); işi yapan özneyi öne çıkaran ve dil bilimsel öznenin eylemin edeni/kılıcı olduğunu gösteren edilgen karşıtı çatı biçimi (Vardar vd. 2007: 123-124); öznesi yapan işlevli bir yüklem etken, öznesi etkilenen işlevli bir yüklem ise edilgen sayılıyor.” (Demircan, 2003: 13) tanımlarıyla yer almaktadır. Bu tanımlara karşılaştırmalı bir şekilde bakıldığında "özne tarafından yapıldığı" noktasında birleşmekte; ancak, sadece öznesi belli olan, eylem, çatı, edilgen karşıtı gibi özne etrafında ayrıntılara inen küçük farklılıklar görülmektedir.

Dil bilgisi kitaplarına bakıldığında Ergin'in çatı terimini hiç kullanılmaksızın ekli çatıların işlevleri esas alınarak *fiilden fiil yapım eki* altında *dönüştürücülük, pasiflik ve meçhullük* -n- eki ile; *pasiflik* ve *meçhullük* -l- eki ile; *ortaklaşma* ve *oluş* -ş-; *oldurma* ve *yaptırma* -*faktitif*- -r-; -t-; -Dİr-; -Dar-; -Ar-; -gur- ve -z- ekleri ile (2009: 202-214); Banguoğlu'nun *fiilin çatısı* başlığı altında *yalın, olumsuz, edilen, dönüştürücü, karşılıklı ve ettiren görünüş* altbaşlıklarını açarak ve *etken* terimine hiç yer vermeksizin (1974: 411-419); Gencan'ın *fiillerin çatıları* başlığı altında öznelere göre *etken, edilgen, dönüştürücü* ve *işteş fiiller* altbaşlıkları ile verdikten sonra *etken fiili*, “Öznelere yapıcı olan fiiller etken çatılıdır.” tanımıyla (1966: 224-229); Ediskun'un *fiillerin çatısı* başlığı altında *geçişli çatılı, geçişsiz çatılı, etken çatılı, edilgen çatılı, dönüştürücü çatılı, işteş çatılı fiiller* altbaşlığıyla sınıflandırıp *etken çatılı fiilleri* “Özne alan fiiller etken çatılıdır.” tanımıyla (1963: 218-223); Korkmaz'ın *fiil çatısı* başlığı altında fiil-nesne bağlantısı açısından *geçişli* ve *geçişsiz fiiller*; fiil-özne bağlantısı açısından *etken, edilgen, meçhul -öznesiz-, dönüştürücü, işteş, ettirgen çatı* altbaşlıkları ile değerlendirip *etken çatıyı* “Etken

fiiller ile kurulan çatı da etken çatıdır. Şu halde etken çatı yüklem tarafından belirtilen işin özne tarafından doğrudan doğruya yapıldığını gösteren eksiz, yalın çatıdır." tanımıyla (1992: 538- 563); Deny'nin *bina bildiren fiil türetme ekleri* başlığı altında *mutavat ve müşareket, sebeplenme* veya *oldurucu, meçhul, menfi, malum fiil* altbaşlıklarıyla (1941: 343-358) ele aldıkları görülmektedir.

Konuyla ilgili asıl çerçeveyi çizeceği düşünülen bu kaynaklardaki yaklaşımlar değerlendirildiğinde Ergin, Banguoğlu ve Deny'nin etken çatıya hiç yer vermediği; Gencan, Ediskun ve Korkmaz'ın etken çatı başlığı açtığı görülmektedir.

Etken çatı terimini kullanan Gencan, fiiller için bir sınıflandırma yapmamıştır. Etken çatıyı özne ile gerçekleşmesi gereken kılış fiili yerine tasarlamış olmalıdır. Ediskun ise "*Oysaki dilde, bir de, varlıkların yardımını isteyen, onların yardımıyla hareket, oluş, kılış -kısaca eylem- anlatan kelimeler de vardır ki bunlara fiil diyoruz.*" (1963: 170) şeklinde bir fiil sınıflandırması yapar; ama, hareket, oluş ve kılış fiillerini detaylı bir şekilde ele almaz. Etken çatıyı tanımlarken kullandığı "*Özne alan fiiller etken çatılı fiillerdir: Ben kırdım. - Sen kırdın. - Nuri kırdı. - Nuriler geldi. - Güneş doğdu. - Rüzgar esiyor. -Yapraklar sarardı ...*" (1963: 220) cümlelerinden ve etken çatı için verdiği örneklerden anlaşıldığına göre etken çatıyı bütün fiiller için kullanmış gibi görünmektedir; çünkü, mevcut dil bilgisi anlayışına göre *doğmak, esmek, sararmak* gibi oluş fiillerinde eylemin üzerinde kendiliğinden gerçekleşen nesnelere de özne kabul edilmektedir. Korkmaz, içerikleri bakımından fiilleri oluş, kılış ve durum bildiren fiiller olarak üçe ayırır ve oluş fiilini olma bildiren geçişsiz fiil; kılış fiilini yapanın dışında bir de nesneye yönelen geçişli fiil; durum fiilini ise oluş ve kılış göstermeyen sadece bir durum ve takınılan tavrı gösteren genellikle geçişsiz fiil (1992: 530- 533) olarak tanımlar. Dolayısıyla, etken fiil için yaptığı "*Etken fiiller ile kurulan çatı da etken çatıdır. Şu halde etken çatı yüklem tarafından belirtilen işin özne tarafından doğrudan doğruya yapıldığını gösteren eksiz, yalın çatıdır.*" tanımıyla (1992: 545) bu sınıflandırma denkleştirildiğinde etken çatı ile bir fiil türü olan kılış fiilinin aynı anlamı ifade ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Gerek tanım gerekse inceleme açısından eldeki veriler değerlendirildiğinde "etken çatı"nın "özne" kavramı etrafında anlam alanının sınırlarının çizilmeye gayret edildiği görülmektedir. Etken çatının varlığı özneye bağlandığında isim cümleleri de dahil olmak üzere cümle kuran bütün yüklem yapıları etken çatılı olarak düşünülecektir; çünkü, geleneksel cümle bilgisi çalışmalarında her cümlenin öznesi bulunmaktadır. Örneğin, "Ağacın yaprakları yeşildir." cümlesinin çözümlemesinde *ağacın yaprakları* özne kabul edildiğine göre tanım ve bu çatıyı ele alma biçimlerinden hareket edildiğinde "yeşildir" yüklemi de çatı kavramı bakımından değerlendirmeye tabi tutulabilecek ve "etken" çatı olarak gösterilebilecektir; ki, isimlerin doğal olarak çatı ile bir ilgisi yoktur.

Aslında olmayan bir kategori oluşturulmaya çalışıldığı için tanım ve değerlendirme biçimleri başka kategori üzerinden yapılmaktadır. Bu da aslında iki farklı kategorinin birbirine karışmasına neden olmakta ve her iki kategorinin anlam alanlarının doğru bir şekilde çizilememesine neden olmaktadır. Örneğin, *yüklemcil ögesi bir etken eylem olan cümlelerin çatısı* (Hengirmen, 1999: 164) tanımı gibi "etken eylem" ile "etken çatı"yı birleştirmektedir. Oysa, etken veya kılış eylemleri çatı bağlamında oluşan bir kategori ismi değildir; fiillerin içerdiği anlam sınıfını oluş veya kılış fiili gibi birbirinden ayıran ve çatı ile asla ilgisi olmayan bir kategoridir. Etken fiil veya kılış fiili, cümlelerin yüklemi yapıldığında özneyi zorunlu olarak isteyecektir; çünkü, yüklem tek başına bir cümle teşkil edemez. Çatı da sadece yüklemle belirlenecek bir kategori değildir. Çatı, kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde fiilin kapsadığı anlama dayalı oluşturuluyor ise özne ve yüklem birlikte; kılış fiillerinin yüklem olduğu cümlelerde fiilin üzerine getirilen bir ekle oluşturuluyor ise yüklem tek başına cümledeki öge dizimiyle ilgili istemidir. Yani, etken fiil, çatı kurgusu için değil; cümle kurgusu için gereken bir ögeyi ortaya çıkarması bakımından çatıdan ayrılır. Örneğin, "Okuyor." bir kılış fiilidir ve *okumak* fiili tek başına bir cümle değildir; bunun kılıcı olan özneye işaret eden 3. kişi kavramı ile cümleleşmektedir. Bu tür çekimli fiilde kişi eki ile

yüklenen özne zamirle değil de isimle karşılanırsa cümle “Ahmet okuyor.” yapısını oluşturur. “Ahmet okuyor.” dendiikten sonra özne ve yüklem birlikte “kitap” diziselliğinden bir nesneyi çatı bağlamında istemektedir. Yine, *kırıldı* kılış fiili, *odunlar* nesnesiyle kullanıldığında “Odunlar kırıldı.” Yapısında oluşan cümlede kırma eylemini yapan “oduncu” öznesi [- (D)I] eki ile cümle dışına çatı gereği atılmıştır. Dolayısıyla, birbirinden çok farklı olan etken çatı kategorisinin varlığı ile kılış fiili kategorisinin varlığı aynı verilerle anlatılmaya çalışılmaktadır; ki, bu da büyük bir çelişki oluşturmaktadır.

3. Sonuç

Türkçede etken çatı yoktur; varlığını kabul edenler gerek tanım gerek inceleme durumunda kılış fiili etrafında bir anlam alanı çizmektedirler. Dolayısıyla, “etken çatı” kategorisinin kabul edilmesinin dil bilgisi çalışmalarına hiçbir katkısı olmadığı gibi kılış fiili kategorisinin de net bir şekilde anlaşılmasına engel olmaktadır.

Kaynaklar

- Bangoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Yayınları.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 3. Baskı.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2004). Türk Dilinde Çatı. *Türkbilig*(8).
- Delice, H. İ. (2021). *Prof. Dr. Saadettin Özcelik Armağanı*. Boz, E., Karademir, F. (Ed.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. Elöve, A. U. (Çev.), İstanbul: Maarif Matbaası.
- Demircan, Ö. (2003). *Türk Dilinde Çatı*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Dilaçar A. (1971), Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 1971’den Ayrıbasım.
- Ediskun, H. (1963). *Yeni Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, T. N. (1966). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınları.
- Koç, N. (1992). *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Musaoğlu, M. (2008). “Türkçede Çatı”. *Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı*. Arıkoğlu, E. (Ed.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Vardar, B. vd. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yılmaz, E. (2003). Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu ve Bunun Öğretimi ile İlgili Meseleler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 49 (2001), 250-289.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Üniversitesi Etik Kurulu'nun tarih sayı ve karar..... ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.